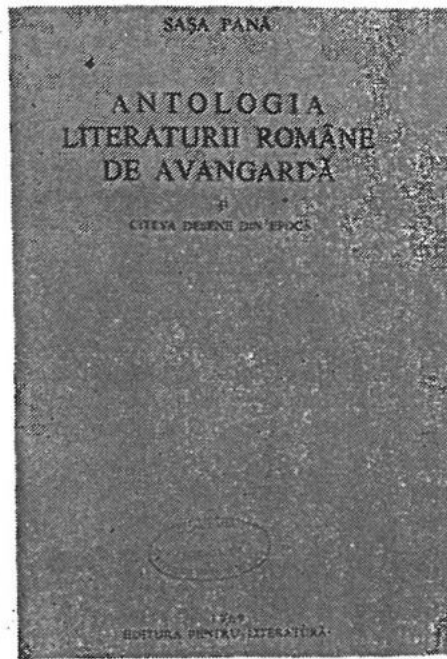
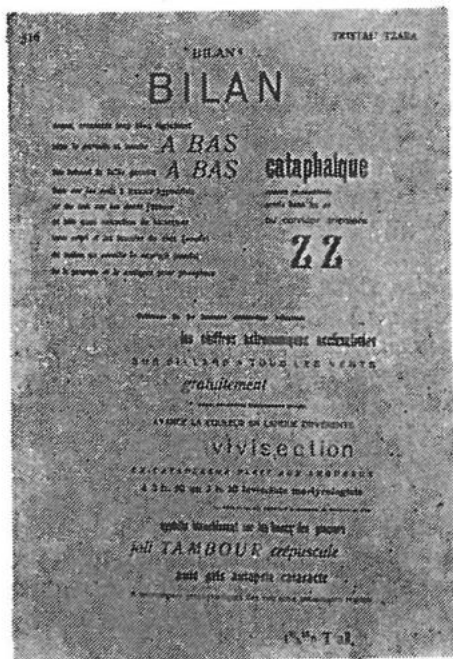

Tristan TZARA — Sașa PANĂ

Investigație în arhivele pariziene
de
Henri BÉHAR
(VII)

* Bucarest le 25 janvier 1934

Cher Monsieur ¹²⁸

Avec plaisir et attention j'ai lu votre lettre du 17 courant et voilà ma réponse :
1) Le titre du livre sera celui proposé par vous ;

LES PREMEIRS POÈMES de etc.

De cette continuité et entre pénétration entre Dada et le Surréalisme j'ai écrit moi aussi dans les dernières pages du commentaire qui suivra les poèmes et qui ne sera proprement

¹²⁸ Sașa Pană: lettre autographe signée à Tristan Tzara, Bucarest 25 janvier 1934, 3 pp. 322 × 240, TZR C 2873.

¹²⁸ Sașa Pană: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, București, 25 ianuarie 1934, 3 pp., 322 × 240, TZR C 2873.

dit un comentaire, mais avec toute l'horreur que j'ai de faire de l'histoire (je connais la lamentable « histoire » de Dessaignes) ¹²⁹ je devrai dissiper dans mon article les confusions qui subsistent encore dans la tête du lecteur roumain et placer l'origine, tracer le chemin de Dada. Mais le tout je le désire qu'il soit plus près de poème et essai que de l'histoire.

4) [sic] Les quatre poèmes parus dans le „Simbolul“ ne seront pas dans la plaquette. Je les ai trouvés moi aussi comme vous — manqués d'intérêt, mais j'ai désiré connaître aussi votre opinion.

3) Et maintenant j'arrive au point lequel je l'ai lu avec la plus pure émotion. Il s'agit de la collaboration de M. Yves Tanguy avec une eau-forte, pour les 13 exemplaires de luxe.

La page du livre a les dimensions 16 1/2 cm sur 22 cm (hauteur). J'imprimerai ces 13 exemplaires sur papier royal mat ou un autre similaire. Je voudrais parce que ici on peut pas trouver papier du Japon — que le papier destiné pour l'eau-forte (une feuille suffit; 13 + 3 pour des déchets) soit choisi par votre ami M. Tanguy et acheté par lui, et que vous ou lui me fassiez connaître le prix pour le lui restituer avec le premier courrier, avant la réception des planches.

J'introduirai le hors texte après la page 5 avec la face vers la page 6, c'est-à-dire entre la page sur laquelle on imprime d'habitude « du même auteur » et la page avec le « titre intérieur ». Si vous croyez mieux l'autre emplacement, je vous prie de me le faire connaître.

Parce qu'il n'existe plus un autre litige (le mot est idiot) je donne le livre pour être imprimé et j'attends les reproductions signées par M. Yves Tanguy, lequel par votre insistance j'espère les recevoir dans un intervalle de 4—5 semaines, le temps demandé pour l'impression de la plaquette.

Je vous prie d'être l'interprète de mes sentiments de gratitude envers M. Tanguy (je ne connais pas son adresse, autrement je lui aurais écrit personnellement) et vous je vous prie de recevoir l'expression de mes sentiments de remerciements pour le concours que vous me prêtez pour l'impression de la plaquette et mes excuses pour la proposition faite dans le dernier point de ma lettre.

Saşa PANĂ »

« Bucureşti 25 ianuarie 1934

Dragă Domnule ¹²⁸

Cu plăcere și atenție am citit scrisoarea dumatăle din 17 a lunii curente și iată răspunsul meu:

1) Titlul cărții va fi cel propus de dumneata:

PRIMELE POEME de etc.

Despre această continuitate și interpenetrația dintre Dada și Suprerealism am scris eu însumi de asemenea în ultimele pagini ale comentariului care va urma poemelor și care nu va fi un comentariu propriu-zis, ci, cu toată nepriceperea pe care o am pentru istorie (cunosc lamentabila „istorie“ a lui Dessaignes) ¹²⁹ va trebui să împrăștii în articolul meu confuziile care subsistă încă în capul cititorului român și să plasez

¹²⁸ Allusion à: Georges Ribemont-Dessaignes: *Histoire de dada*, „NRF“, no 213—14, juin-juillet 1931; Tzara adresa una lettre de protestation, publiée par la même revue, no 215, 1-er août 1931, pp. 329—30.

¹²⁹ Aluzie la: Georges Ribemont-Dessaignes — *Histoire de dada*, în „N.R.F.“ nr. 213—214, iunie-iulie 1931; Tristan Tzara a adresat o scrisoare de protest, publicată în aceeași revistă, nr. 215, 1 august 1931, pp. 329—330.

aici originea curentului Dada, să-i trasez drumul. Dar totul vreau să fie mai aproape de poezie și eseu decît de istorie.

4) [sic!] Cele patru poeme apărute în „Simbolul“ nu vor fi cuprinse în plachetă. Le-am găsit — ca și dumneata — lipsite de interes, dar am dorit să-ți cunosc de asemenea opinia.

3) Și acum ajung la punctul pe care l-am citit cu cea mai pură emoție. E vorba de colaborarea D. Yves Tanguy cu aqua-forte, pentru cele 13 exemplare de lux. Pagina volumului are dimensiunile: 16 1/2 cm/22 cm (în înălțime). Voi imprima aceste 13 exemplare pe hirtie regală mată sau pe alta similară. Pentru că aici nu se găsește hirtie japoneză, aș vrea ca cea destinată gravurii (o coală ar ajunge: pentru 13 exemplare + 3 pentru deșeuri) să fie procurată și achitată de prietenul dumneavoastră, D. Tanguy, și ca dumneavoastră sau dinsul să-mi comunicați prețul, eu urmînd să restitui banii cu primul curier, înainte de recepția planșelor. Voi introduce *hors texte*-ul după pagina 5 cu fața spre pagina 6, adică între pagina pe care se imprimă obișnuitul « de același autor » și pagina cu « titlul interior ». Dacă vi se pare mai bun un alt amplasament, vă rog să mi-l comunicați.

Deoarece nu mai există nici un alt litigiu (cuvîntul este idiot), eu trimit volumul la tipar și aștept reproducerile semnate de D. Yves Tanguy, pe care, prin *insistența dumneavoastră*, sper să le primesc într-un interval de 4—5 săptămîni, timp necesar pentru imprimarea volumului.

Vă rog, Domnule Tzara, să fiți interpretul sentimentelor mele de grațitudine față de D. Tanguy (nu-i știu adresa, că i-aș fi scris personal) și să primiți și dumneavoastră expresia sentimentelor mele de mulțumire pentru concursul pe care mi-l dați pentru imprimarea volumului, precum și scuzele mele pentru propunerea făcută în ultimul punct al scrisorii.

Sașa PANĂ *

* București 23 mars 1934

*Cher Monsieur,*¹³⁰

« J'ai l'honneur » J'ai le plaisir de vous communiquer que la brochure PREMIERS POÈMES est maintenant imprimée et brochée en dehors de les 13 exemplaires de luxes. Pour ces derniers exemplaires j'attend les hors textes en eaux-forte promises. Je crois que vous pourrez remémorer à M. Yves Tanguy de me les envoyer avant que la saison de printemps pour les livres finira. Et je dois être annoncé, en même temps à quel chiffre s'élève ma dette pour transport et papier.

Recevez, Monsieur, mes salutations les plus distinguées.

Sașa PANĂ »

* București 23 martie 1934

Dragă Domnule¹³⁰,

« Am onoarea » Am plăcerea să vă anunț că placheta *PRIMELE POEME* este de-acum tipărită și broșată cu excepția celor 13 exemplare de lux. Pentru aceste ultime exemplare aștept *hors texte*-le în aqua-forte promise. Cred că puteți reaminti D. Tanguy să-mi trimită înainte de sfîrșitul primăverii ilustrațiile pentru a termina cărțile. Și trebuie să fiu anunțat, în același timp, la cît se ridică datoria mea pentru transport și hirtie.

Primiți, Domnule Tzara, salutările mele cele mai distinse.

Sașa PANĂ »

¹³⁰ Sacha Pana: carte-lettre avec message autographe signé à Tristan Tzara, Bucarest, 23 mars 1934, 104 × 145, TZR C 2874. Adressée à Paris, elle est réexpédiée à Nice.

¹³⁰ Sașa Pană: carte poștală cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, București, 23 martie 1934, 104 × 145, TZR C 2874. Adresată la Paris, ea a fost reexpediată la Nisa.

« Cher Monsieur, ¹³¹

Dans le même jour que je vous ai envoyé à l'adresse de Paris une carte postale, dans laquelle je vous priais d'accélérer l'envoi des eaux fortes, j'ai reçu les deux dessins — qui m'ont beaucoup plu.

Je voudrais savoir quand je recevrai les dessins pour tous les 13 exemplaires. Ou bien je dois choisir un des deux dessins reçus en vous communiquant à celui que je me suis décidé pour que M. Yves Tanguy m'envoie les reproductions?

J'ai attendu toute la semaine une lettre, et en voyant qu'elle retarde, je vous écris la présente avec mes sentiments distingués. Votre

Saşa PANĂ.

P.S. Désirez-vous que je vous envoie les journaux et les revues qui s'occupent du livre? »

« Dragă Domnule ¹³¹,

Chiar în ziua când v-am trimis pe adresa din Paris o carte poştală prin care vă rugam să grăbiți trimiterea ilustrațiilor, am primit cele două desene — care mi-au plăcut tare mult. Aș vrea să știu când voi primi desenele pentru toate cele 13 exemplare. Sau, mai bine, trebuie ca eu să aleg unul din cele două desene primite și să vă comunic la care m-am decis pentru ca D. Tanguy să-mi trimită reproduceri? Am așteptat toată săptămîna o scrisoare și văzînd că ea întîrzie să apară vă scriu prezentele rînduri cu cele mai distinse sentimente.

Al dumneavoastră

Saşa PANĂ.

P.S. Doriți să vă trimit ziarele și revistele care se ocupă de cartea dumneavoastră? »

« Bucarest le 25 avril 1934

Cher Monsieur, ¹³²

Je vous demande mille excuses qu'à peine aujourd'hui je vous envoie l'exemplaire destiné pour vous (ainsi que l'un de l'édition mise en librairie). Des intérêts familiaux non prévus m'ont éloigné pendant trois semaines hors de Bucarest.

¹³¹ Sacha Pana: carte-lettre avec message autographe signé à Tristan Tzara, Bucarest, 31 mars 1934, 104×145, TZR C 2875, adressée à Nice.

¹³² Sacha Pana: lettre dactylographiée signée à Tristan Tzara, Bucarest 25 avril 1934, 2 pp. 269×212.

¹³¹ Saşa Pană: carte poştală cu text autograf, semnată, către Tristan Tzara, București, 31 martie 1934, 104×145, TZR C 2875, adresată la Nisa.

¹³² Saşa Pană: scrisoare dactilografiată, semnată, către Tristan Tzara, București, 25 aprilie 1934, 2 pp., 269×212.

Desen de Matlazo.

Ceci est la cause du retard. L'édition ordinaire se trouve depuis le mois dernier dans l'étage de la librairie. Les exemplaires de luxe je les ai retirés de la reliure à peine aujourd'hui.

Je serais agréablement impressionné d'apprendre que les plaquettes vous ont plu et <même> de recevoir de votre part des observations <à republier éventuellement mon article>.

En même temps je vous envoie un exemplaire d'une Anthologie dans laquelle vous êtes cité, les journaux et les revues dans lesquelles le livre a été recensé (je vous enverrai aussi les autres revues, mensuelles, à mesure que seront publiées les mentions critiques).

Dans ses deux dessins, j'ai retenu un et je suis dans l'attente de votre réponse si vous voudrez bien me le faire présent ce qui me fera grand plaisir. En cas contraire, je vous l'enverrai au retour du courrier.

Je vous prie de ne pas croire que je veux abuser de votre bonne confiance.

En même temps je vous envoie les deux exemplaires destinés l'un pour « l'illustrateur » et l'autre « pour l'éditeur » en vous priant de bien vouloir les signer et ensuite de les envoyer le premier (dans laquelle il s'y trouve une de mes cartes de visite) à M. Tanguy et le dernier de me le retourner.

Veuillez recevoir, Cher Monsieur, l'expression de mes sentiments distingués de gratitude et de confraternité.

Saşa PANĂ. »

« Bucureşti 25 aprilie 1934

Dragă Domnule ¹³²,

Vă cer mii de scuze că abia azi vă trimit exemplarul destinat dumneavoastră (precum și unul din ediția pusă la vânzare în librării). Interese familiale neprevăzute m-au scos pentru trei săptămâni din București.

Aceasta este cauza întârzierii. Ediția destinată publicului larg se află deja de luna trecută în rafturile librăriilor. Exemplarele de lux le-am scos abia astăzi de la legătorie.

Aș fi plăcut impresionat de-aș afla că volumul v-a plăcut și <chiar> de a primi observații din partea dumneavoastră <a republica eventual articolul meu>. În același timp, vă trimit un exemplar dintr-o *Antologie* în care sinteți citat, ziarul și revistele în care cartea dumneavoastră a fost recenzată (vă voi trimite, de asemenea, și celelalte reviste, lunare, în măsura în care vor fi publicate în ele mențiuni critice.)

Din cele două desene, eu am reținut unul și sint în așteptarea răspunsului dumneavoastră dacă vreți să mi-l lăsați mie, ceea ce mi-ar face mare plăcere. *În caz contrar, vi-l voi trimite cu prima poștă.*

Vă rog să nu credeți că vreau să abuzez de buna dumneavoastră încredere.

În același timp, vă trimit cele două exemplare destinate — unul « ilustratorului » și altul « editorului », rugându-vă să le semnați și apoi să le trimiteți — primul (în care se găsește cartea mea de vizită) Domnului Tanguy și pe al doilea mie.

Vă rog să primiți, dragă Domnule, expresia distinșelor mele sentimente de grațitudine și de confraternitate.

Saşa PANĂ. »

Mis en possession du volume et du texte de présentation, Tzara peut enfin les apprécier.

Aflat în posesia volumului și a textului de prezentare, Tristan Tzara poate să le aprecieze:

« Nice le 2 juin 1934

*Cher Monsieur et Confrère,
J'ai bien du retard à vous écrire et vous remercie de l'envoi des livres et de celui des coupures de journaux.*

J'ai lu avec attention votre post-face et j'approuve entièrement votre point de vue. L'édition aussi en est très réussie et cela m'a produit un curieux effet de relire de bien

vieilles choses... Merci aussi des critiques que vous m'avez envoyées à deux reprises, elles m'ont beaucoup intéressé.

Je pars dans quelques jours pour Paris et mon adresse sera de nouveau : 15 avenue Junot. Je parlerai alors à Tanguy du dessin que vous avez gardé, je ne crois pas qu'il voie un inconvénient à ce qu'il reste votre propriété.

Tenez-moi toujours au courant de votre activité qui m'intéresse beaucoup.

Je vous envoie l'expression de tous mes meilleurs sentiments. Votre

TZARA ¹³³,

« Nisa, 2 iunie 1934

Dragă Domnule și Confrate,

Am întârziat să-ți scriu și să-ți mulțumesc pentru trimiterea cărților și a decupărilor din gazete.

Am citit cu atenție postfața dumată și împărtășesc în întregime punctul dumată de vedere. Ediția, de asemenea, este foarte reușită, iar recitirea unor lucruri foarte vechi a produs asupra mea un ciudat efect... Mulțumesc, de asemenea, pentru criticile pe care dumneata mi le-ai trimis în două rânduri, ele m-au interesat foarte mult.

Eu plec peste câteva zile la Paris și adresa va fi din nou: 15 avenue Junot. Voi vorbi atunci cu Tanguy despre desenul pe care l-ai păstrat dumneata; personal, nu cred ca el să vadă un inconvenient în a-ți rămâne dumată acel desen.

Ține-mă mereu la curent cu activitatea dumată care mă interesează în mod deosebit.

Primește expresia tuturor sentimentelor mele cele mai bune. Al dumată,

TZARA ¹³³,

Il renvoie l'exemplaire de l'éditeur avec cette dédicace:

Reîntoarce exemplarul pentru « editor » cu următoarea dedicație:

« A Sacha Pana, à qui je dois d'avoir fait revivre de très vieux souvenirs malgré la housse du temps amer et tant de printemps impurs, dont je sens encore en moi les échos douloureux... »

« Lui Saşa Pană, căruia îi datorez reînvierea unor vechi amintiri în ciuda înveligului unui timp amar și atitor primăveri impure, ale căror ecouri dureroase le simt încă în mine... »

Pour être absolument précis, il faut savoir que les dessins de Tanguy sont parvenus après le brochage de l'édition ordinaire; l'un d'entre eux, offert par l'auteur à Pana, est reproduit dans l'édition Seghers des Premiers poemes. En outre, la censure militaire, sursautant devant le titre de l'essai L'Insurrection de Zurich en a retardé la mise en vente. Mais S. Pana avait déjà fait le service de presse! Ainsi donc, par les efforts de ce poète, Tzara était reconnu modestement, mais très officiellement comme un poète roumain. Suivirent des envois mutuels

Pentru a fi absolut precis, trebuie să se știe că desenele lui Tanguy au sosit în România după broșarea ediției populare; unul din ele, oferit de autor lui Saşa Pană, este reprodus în ediția Seghers a *Primelor poeme*. Pe de altă parte, sperându-se de titlul eseului *Insurecția de la Zürich*, cenzura militară i-a întârziat punerea în vânzare. Dar Saşa Pană făcuse deja ceea ce se numește « serviciul de presă »! Astfel, prin eforturile acestui poet, Tristan Tzara era recunoscut, modest dar foarte oficial, ca poet român. Vor urma trimiteri reciproce de volume,

¹³³ Tristan Tzara: lettre autographe signée à Sacha Pana, Nice, le 2 juin 1934, publiée en roumain, comme les trois précédentes, dans „Ateneu“ (Bacău) no 4, 5e année, avril 1968, p. 15.

¹³³ Tristan Tzara: scrisoare autografă, semnată, către Saşa Pană, Nisa, 2 iunie 1934, publicată în românește, ca și cele trei scrisori precedente, în revista „Ateneu“ (Bacău), an V, nr. 4, aprilie 1968, p. 15.

de plaquettes, selon les bons usages. Au dernier d'entre eux, Pana répondit par une longue missive qui est un excellent tour d'horizon sur la situation des lettres roumaines deux ans avant la guerre:

după bunele obiceiuri. Uneia dintre acestea, Sașa Pană îi răspunde printr-o lungă scrisoare care este un excelent tur de orizont asupra situației literaturii române cu doi ani înainte de război:

« Bucarest le 13 avril 1935

*Cher Monsieur Tristan Tzara,*¹³⁴
*Aujourd'hui à peine retourné d'un voyage du pays, je trouve votre livre, Grains et Issues*¹³⁵.

Je me sens honteux de n'avoir eu la possibilité jusqu'à présent de le lire ou seulement de confirmer sa réception.

En le feuilletant avec le coupe papier, j'ai eu l'agréable émotion d'entrevoir en hâte les images et les rares expressions qui se succèdent dans une immatérielle cavalcade le long de ses pages.

En vous remerciant pour votre aimable don, je vous prie d'agréer mes meilleurs sentiments.

Sașa PANĂ. *

« București, 13 aprilie 1935

Dragă Domnule Tristan Tzara¹³⁴,
Întors abia azi dintr-un turneu prin țară, găsesc volumul dumneavoastră, *Grains et Issues*¹³⁵.

Mă jenez de a nu fi putut să-l citesc pînă acum și nici măcar să vă confirm primirea lui.

Foiletîndu-l doar, am avut plăcuta emoție să întrevăd imediat imaginile și rarele expresii care se succed într-o imaterială cascadă de-a lungul paginilor sale.

Mulțumindu-vă pentru amabilul dumneavoastră cadou, vă rog să primiți caldele mele sentimente.

Sașa PANĂ *

« Prețuite Domnule Tristan Tzara¹³⁶

Abia azi mi s-a retransmis din București scrisoarea Domniei Voastre în care am găsit volumul de poeme *Vigies*¹³⁷. Am găsit și nota prin care vă interesați de ultima mea carte. Vă rog să fiți incredințat că eu v-am trimis-o curînd după apariție. Nu-mi reamintesc dacă am pus-o printre exemplarele trimise Domnului André Breton¹³⁸ cu rugămîntea să le distribuie, sau direct în Avenue Junod [*sic!*] 15. Cred mai curînd că v-am trimis-o personal, deoarece vă cunoșteam adresa și bănuiam (sau

¹³⁴ Sacha Pana: lettre autographe signée à Tristan Tzara, Bucarest, 13 avril 1935, 2 pp. 238 x 161, TZR C 2877.

¹³⁵ Tristan Tzara, *Grains et issues*, Denoël et Steele, 1935, 320 p. (O.C., t. II, pp. 7-145)

¹³⁶ Sacha Pana: lettre autographe en roumain, signée à Tristan Tzara, 13 juillet 1937, 5 pp., 237 x 160, TZR C 2878.

¹³⁷ Tzara: *Vigies*, Paris, G.L.M., 6 cahier de *Habitude de la poésie*, 1937, 16 pp., repris dans *Midis gagnés* (O.C., t. III).

¹³⁸ La brouille avec Breton est en fait marquée par la lettre de Tzara aux „*Cahiers du Sud*“, no 17, mars 1935, par laquelle il se sépare du groupe surréaliste.

¹³⁴ Sașa Pană: scrisoare autografă, semnată, către Tristan Tzara, București, 13 aprilie 1935, 2 pp., 238 x 161, TZR C 2877.

¹³⁵ *Tristan Tzara: Grains et issues*, Denoël et Steele, 1935, 320 p., (O.C., t. II, pp. 7-145)

¹³⁶ Sașa Pană: scrisoare autografă în românește, semnată, către Tristan Tzara, 13 iulie 1937, 5 pp., 237 x 160, TZR C 2878.

¹³⁷ Tristan Tzara: *Vigies*, Paris, G.L.M., în al VI-lea caiet al „*Habitude de la poésie*“, 1937, 16 pp., poezie reluată în vol. *Midis gagnés* (O.C., t. III).

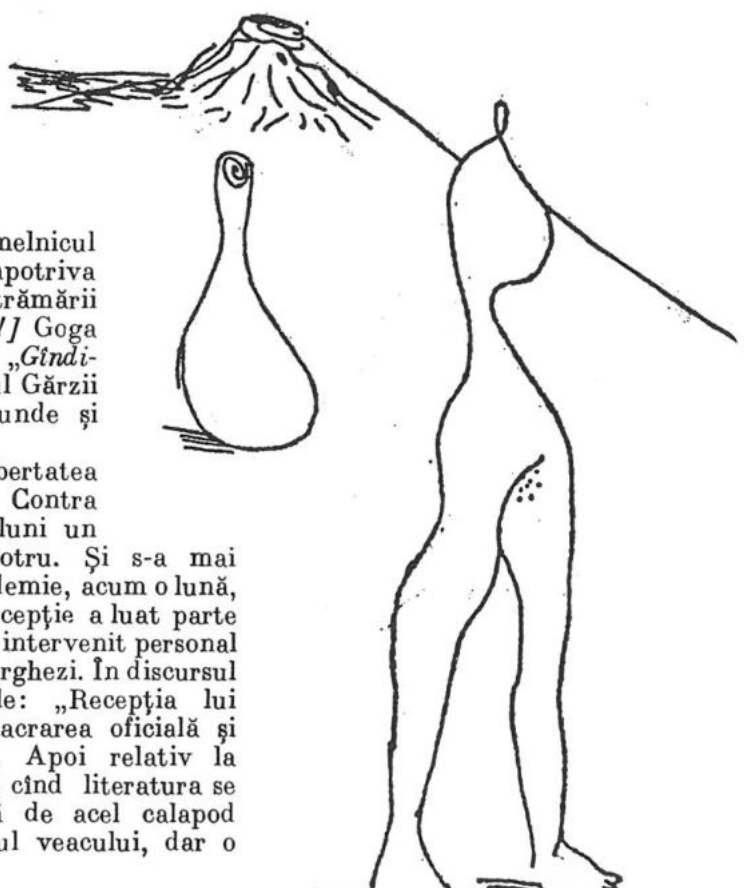
¹³⁸ Răceala față de André Breton a fost în fapt marcată prin scrisoarea lui Tristan Tzara din „*Cahiers du Sud*“ nr. 17, martie 1935, prin care el se separă de grupul suprarealist.

aflasem?) de o ruptură între Domnia Voastră și Domnul A[ndré] B[reton]. La mijloc e deci o inadverență a poștei. Dar ca s-o puteți citi înainte de revenirea mea în București (septembrie) am comunicat cuiva să vă trimită un exemplar, eu neavînd volumul la mine.

Cu poșta de [i]eri, v-am trimis o gazetă de provincie în care e tipărit un articol de un poet și profesor de liceu și membru fruntaș al gărzii de fier, organizație antisemită teroristă (hitleristă). Vi l-am trimis ca palidă documentare asupra unei campanii imunde care ține de aproape un an [și] jumătate și care e dirijată împotriva literaturii noi. Caracterul campaniei e net antisemit. Semnalul a fost dat de Neculăe [sic!] Iorga prin „*Neamul românesc*“. Ținta primă a [sic!] fost Arghezi și E. Lovinescu, cari au fost prezentați ca „pornografi“. Cîțiva critici, chiar toți criticii (Vl[adimir] Străinu, M[ihail] Sebastian, *Perpessicius*, G. Călinescu, I[on] Biberi, Pomp[iliu] Constantinescu) s-au grupat într-o asociație și au solicitat cenzurei autorizația de a scoate o revistă, „*Critica*“, în care vroiau să reia de la capăt o problemă de mult rezolvată: arta și moralitatea. Dar au fost amenințați cu scoaterea din învățămînt și nici autorizație nu li s-a dat. Campania „contra literaturii noi și pornografice“ [sic!], „contra judaizării literaturii române“ continuă cu furie întetită în ziarele drepte hitleriste: „*Porunca vremii*“ (a[le] cărui director Dl Ilie Rădulescu, politransfug politic e un escroc calificat), „*Curenul*“ (lui Pamfil Șeicaru cu foiletoane semnate de Ion-Sin-Georgiu și N. Roșu. Ultimul a publicat de curînd un volum, *Orientări în veac*, în care huliganismul s[ă] p[er]jumeză. Bineînțeles, în fruntea celor înjurați vulgar sînteți dumneavoastră), „*Universul*“, „marelui român“ Stelian Popescu; Iorga a făcut să reapară vechiul său „*Sămănător*“, care de astă dată se numește „*Cuget clar*“. E mai mult un muget abracadabrant de prostii rimate și cronici veninoase împotriva

[a] tot ce e scriitor autentic, azi. Campania lui N. Iorga din „*Cuget clar*“ și, zilnică, în „*Neamul românesc*“ are concursul guvernului și deci al poliției. La concursul poliției a apelat și din incinta academiei Brătescu-Voinești cînd a cerut arestarea „pornografilor“ H. Bonciu, Geo Bogza și Mihaîl Celarianu. Primii doi au fost chiar arestați. Dar să nu credeți că am terminat pomelnicul ziarelor și revistelor în care se ațîță [sic!] împotriva scriitorilor noi, fiind prezentați ca agenți ai destrămării naționale: „*Țara noastră*“ (cotidianul lor [sic!] Goga (Octavian) — A. C. Cuza), „*Sfarmă Piatră*“ și „*Gîndirea*“, Nichifor Crainic, „*Bunavestire*“ (cotidianul Gărzii de fier) și alte zeci și zeci de foi și fițuice imunde și subvenționate de legația germană.

Iată-ne în plin obscurantism spiritual, libertatea creației iar [nu e prea clar în text] amenințată. Contra acestei dureroase stări s-a ținut acum cîteva luni un sympozion prezidat de prof. [C.] Rădulesu-Motru. Și s-a mai petrecut un eveniment. A fost primit la Academie, acum o lună, *Lucian Blaga*. La pronunțarea discursului de recepție a luat parte și Regele, care e un iubitor al cărții și care a intervenit personal acum cîțiva ani [?] pentru premiera lui Tudor Arghezi. În discursul rostit la Academie, regele a spus, între altele: „Recepția lui Lucian Blaga la Academia Română este consacrarea oficială și definitivă a literaturii actuale românești“. Apoi relativ la „*Sămănătorul*“ și „*Viața românească*“: „Dar azi cînd literatura se sbate să-și găsească o nouă cale, descătușată de acel calapod sentimental-rural — necesar poate la începutul veacului, dar o

adevărată piedică pentru marile creații,—vine Lucian Blaga...“Și la încheiere: „...salutându-te pe tine, Lucian Blaga, salut literației de azi ai țării mele, cari, chiar dacă-și permit uneori licențe în arta lor, sunt o generație de scriitori plini de avânt și [de] talent“.

Pentru Iorga, Brătescu-Voinești și Goga, cari erau și de față, a fost un duș neprevăzut.

*

Iubite Domnule Tristan Tzara,

Nu știu dacă am reușit să vă transmit o fărîmă din tragismul situației spiritului; nu știu dacă vă mai interesează cele ce se petrec între Dunăre și Nistru, eu însă am simțit impulsul să vi le schițez sumar și poate incoherent, cum se îngrămădeau sub peniță, năvalnic.

Țin să vă asigur de alesele sentimente ce vă păstrez și vă rog să nu mă uitați cu un răspuns, chiar întârziat și cu viitoarele Domniei Voastre publicații, cari îmi sunt prețioase.

Cu bună voie,

Sașa PANĂ.

Flămânzi, 13 VII 1937

Cet éloquent panorama achèvera notre investigation dans les archives de Tzara. Après la guerre, une nouvelle phase de relations s'établira, en particulier à partir des conférences qu'il donnera à Bucarest en 1946 sur la poésie révolutionnaire, sur l'avant-garde littéraire et la résistance, qui seront mises en forme dans *Le Surréalisme et l'après-guerre* (1947), fidèlement accueilli par Sacha Pana. Mais elle n'a pas laissé de traces manuscrites et dépasse notre propos.

* * *

Ainsi rassemblé et mis en perspective, ce dossier nous révèle un Tristan Tzara attentif à ce qui se passait sur le front artistique de son pays natal. Davantage, il semble que le groupe initial des quatre cavaliers de l'apocalypse ne se soit pas dissocié, malgré la distance et le temps. Chacun a suivi son évolution propre, des brouilles, des refroidissements sont intervenus, mais, par l'un ou par l'autre, les nouvelles circulaient, les positions étaient connues, les œuvres appréciées, évaluées, discutées. Des rencontres ont eu lieu, dont nous ne pouvons que supposer la teneur: elle n'était pas étrangère aux problèmes esthétiques, à la place de l'art dans la vie, à la trajectoire politico-sociale des deux pays.

Au vrai, absent du sol roumain, le poète Terre (puisqu'ainsi il avait choisi de se nommer) n'a pas cessé d'y être présent par ses poèmes, aussi bien roumains que français, paraissant en revue ou en volume, illustrant chacune de ses

Această elocventă panoramă va încheia investigația noastră în arhivele Tristan Tzara. După război, se va stabili o nouă fază a relațiilor, în particular pornind de la conferințele pe care poetul le va ține la București în 1946 asupra poeziei revoluționare, asupra avangardei literare și literaturii rezistenței, care vor fi reformulate în eseul *Le Surréalisme et l'après-guerre* (1947), fidel întâmpinat de Sașa Pană. Dar ea, această fază, n-a lăsat urme manuscrise și, deci, depășește studiul nostru.

* * *

Astfel înlocuit și așezat în perspectivă, acest dosar ne revelă un Tristan Tzara atent la ceea ce se petrecea pe frontul artistic din țara sa natală. Mai mult, se pare că grupul inițial al celor patru „cavaleri ai apocalipsului“ nu se dezmembrase, în pofida distanței și timpului. Fiecare a urmat drumul său propriu, certuri, o anumită răceală au intervenit între ei, dar, prin unul sau altul, noutățile circula, pozițiile erau cunoscute, operele apreciate, evaluate, discutate. Au avut loc și întâlniri, despre care noi nu putem decît să le presupunem conținutul: ele nu erau străine de problemele estetice, de locul artei în viață, de traiectoria politico-socială a celor două țări. Într-adevăr, absent de pe teritoriul românesc, poetul Țară (pentru că astfel găsise necesar să se numească) n-a încetat de a fi prezent prin poemele sale, atît în limba română, cit și în limba franceză, apărute în reviste sau în volume, ilustrînd fiecare din « manie-

« manières », plus, témoignant de leur concomitance. Il n'aura échappé à personne qu'au moment où il se montrait le plus briseur de vers, à Zurich puis à Paris, il laissait paraître des poèmes antérieurs, d'une facture sentimentale dont la veine, transformée, n'allait pas tarder à resurgir avec l'Indicateur des chemins de coeur ou L'Arbre des voyageurs. Tout se passe comme si, au plus fort de son aventure poétique, Tzara tenait à montrer d'où il venait, où il allait. Bien des malentendus sur Dada seraient évités si l'on consentait à faire ce détour par les revues roumaines de lancée.

Revue de lancée, car il s'agissait bien de se propulser à l'avant de toute recherche poétique. Comme par hasard, une oeuvre de Tzara figurait au sommaire de chacun de leur premier numéro. Pas toujours la plus décisive, mais chaque fois pour marquer une reconnaissance. Tzara est bien le nom sur lequel se rallient les jeunes générations poétiques à Bucarest. Mais l'homme, par sa disponibilité, est aussi leur intercesseur à Paris. Sur ce terrain mouvant, il est le lien permanent entre les deux pays, faisant la preuve, une fois pour toutes, que la poésie est un domaine sans frontières.

rele » sale, mai mult, mărturisind concomitența lor. Nu va fi scăpat nimănui că în momentul în care se arăta cel mai mult spărgător de vers, la Zürich sau la Paris, el lăsa să-i apară poemele anterioare, de o factură sentimentală a cărei vină, transformată, nu va întirzia să reapară cu *Indicateur des chemins de coeur* sau cu *Arbre des voyageurs*. Totul se petrece ca și cum, în toiul aventurii sale poetice, Tristan Tzara ținea să demonstreze de unde venea, spre ce se îndrepta. Multe neînțelegeri asupra curentului dadaist ar fi fost evitate dacă s-ar fi făcut acest ocol prin revistele românești ale debutului.

Reviste de debut, căci era vorba, într-adevăr, de a se propulsa în fruntea oricărei căutări poetice. Ca prin hazard, câte o operă de Tristan Tzara figura în sumarul fiecărei reviste, la primul ei număr. Nu totdeauna cea mai decisivă, dar de fiecare dată pentru a marca o recunoaștere. Tristan Tzara este numele în jurul căruia se adună tinerele generații poetice la București. Dar omul, prin disponibilitatea sa, este, de asemeni, intermediarul lor la Paris. Pe acest teren mișcător, el este legătura permanentă dintre cele două țări, făcând dovada, o dată pentru totdeauna, că poezia este un domeniu fără frontiere.

(Traducere de Fănuș BĂILEȘTEANU)

